

Література

1. *Зеркалов Д. В.* Правова основа енергозбереження: Довідник. — К.: КТН, 2007. — 400 с. — Серія: «Енергозбереження в Україні».

2. Енергетична безпека України. Стратегія та механізми забезпечення / За заг. ред. д-ра техн. наук, проф. А. І. Шевцова. — Дніпропетровськ : Пороги, 2002.

3. *Дикис В. О., Мальський Л. М.* Механізація переробки с.-г. продуктів. — К.: Знання, 2001. — 245 с.

4. Проект енергетичної стратегії України на період до 2030 року та дальшу перспективу / А. К. Шидловський та ін. // *Електронний журнал «ЭСКО»*. — 2005. — № 11. — С. 242.

5. Рада Національної Безпеки і Оборони України. Рішення «Про стан реалізації державної політики щодо забезпечення ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів», Рішення введено в дію Указом Президента від 28.07.2008 № 679/2008.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2011 р.

УДК 336.73

О. А. Брегеда, канд. екон. наук, доц.,
доцент кафедри банківської справи
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

РИНОК НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена розгляду діяльності небанківських фінансових посередників в Україні, зокрема страхових компаній, пенсійних фондів, кредитних спілок, ломбардів, які відображають у цілому стан ринку небанківських фінансових установ, вплив фінансової кризи на даний сектор грошового ринку, перспективи діяльності визначених фінансових посередників.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: небанківські фінансові установи, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, кредитні спілки, ломбарди, активи, кредити, показники діяльності, перспективи.

АННОТАЦИЯ. Статья посвящена рассмотрению деятельности небанковских финансовых посредников в Украине, в том числе страховых компаний, пенсионных фондов, кредитных обществ, ломбардов, которые в целом отражают ситуацию на рынке небанковских финансовых учреждений, влияние финансового кризиса на данный сектор денежного рынка, определены перспективы деятельности этих финансовых посредников.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: небанковские финансовые учреждения, страховые компании, негосударственные пенсионные фонды, ломбарды, активы, кредиты, показатели деятельности, перспективы.

ABSTRACT. Article is about activity of special financial intermediaries in Ukraine like insurance companies, pension funds, credit companies, lombards which show situation on non-bank money market, financial crisis influence, determine the perspectives of their activity.

KEY WORDS: non-banking intermediaries, insurance companies, private pension funds, credit companies, lombards, assets, credits, activity figures, perspectives.

Спеціалізовані фінансово-кредитні інститути — установи кредитної системи небанківського типу, що акумулюють грошові доходи, капітали та заощадження населення, підприємств, держави, спеціалізуючись на виконанні певних операцій або кола клієнтів. Небанківські спеціалізовані інститути відіграють важливу роль у кредитних системах розвинених країн. У різних країнах ступінь розвитку даного сегменту кредитної системи неоднаковий, що зумовлено особливостями економічного розвитку цих країн, історією, традиціями. В Україні спеціалізовані небанківські фінансові установи, на відміну від більшості країн світу, слабо розвинені. Активи небанківських фінансових установ (НФУ) все ще залишаються незначними у порівнянні з активами комерційних банків. Так, разом активи комерційних банків та небанківських фінансових установ на 01.01.2010 становили 941,3 млрд грн, у тому числі банків — 880,3 млрд грн (93,5 %), НФУ — 61,0 млрд грн (6,5 %) [1], а внесок усіх небанківських посередників разом у структурі ВВП України складає всього кілька відсотків, що за світовими вимірами є недопустимим. У країнах-членах ЄС відповідна частка дорівнює приблизно 20 %.

Фінансова криза негативно вплинула на фінансовий сектор України в цілому, значного удару зазнали і небанківські фінансові установи. Дані процеси знайшли своє відображення в наукових публікаціях, але вони переважно стосуються однієї сфери — банківської системи [2, 3], діяльності окремих фінансово-кредитних установ [4—9]. Доцільно розглянути особливості діяльності та сучасний стан фінансового посередництва в Україні, розкрити тенденції розвитку сектору небанківських фінансових установ та заходи щодо зростання їх ролі на грошовому ринку країни.

Переважну частину ринку небанківських фінансових установ в Україні займають *страхові компанії*. У структурі активів фінансових установ на їх долю припадає 68,8 %, а частка страхових премій у структурі ВВП країни дорівнює 2,2 % [1]. Страхові компанії — це фінансові посередники, які спеціалізуються на наданні страхових послуг. Сучасні страхові компанії здебільшого спеціалізуються на певних видах страхування, серед яких: майнове страхування, особисте страхування або лайфове страхування (вік,

здоров'я, працездатність людини), страхування відповідальності, перестраховування тощо. Окрім зазначених форм страхування та відповідно видів страхових компаній, що їх здійснюють, існують також змішані компанії, які поєднують різні види діяльності (найчастіше страхування майна та особисте страхування). Кількість страхових компаній (СК) в Україні станом на 01.01.2010 становила 450, з них 72 СК зі страхування життя (лайфові компанії) та 378 СК, що здійснювали інші види страхування (нелайфові). У порівнянні з попереднім роком кількість страхових компаній зменшилась на 19 СК, що свідчить про продовження негативних тенденцій на страховому ринку.

Незважаючи на широке коло діючих СК в Україні простежується концентрація страхового ринку — 90,3 % страхових премій усіх нелайфових компаній зосереджені у 100 таких компаніях та 95,2 % серед лайфових компаній — у 20 таких СК.

Найзбитковішими видами страхування зараз виступає медичне страхування, страхування наземного транспорту, страхування фінансових ризиків.

Страхові компанії у світі набули значного розвитку. Вони складають суттєву конкуренцію банкам в акумуляції заощаджень населення, підприємців і стали важливим постачальником позикового капіталу на грошовий ринок. Страхові компанії є важливим джерелом довгострокових капіталів на грошовому ринку (особливо особисте страхування). Загальносвітові темпи зростання страхових премій напередодні нового тисячоліття випереджали зростання ВВП. На Японію, США, країни ЄС припадає понад 85 % світового обсягу страхування. В Україні лише з 90-х років минулого століття розпочався активний розвиток страхового ринку. На жаль, фінансова криза 2008—2009 років в Україні негативно вплинула на стан страхових компаній. Значна частина їх активів виявилась «заморожена» в банківських установах. Багато з них і зараз зазнають фінансових труднощів, не можуть вчасно виплатити страхові відшкодування, намагаються ухилитись від виконання своїх зобов'язань, стають банкрутами. Страховий ринок в Україні є ненасиченим, має значний потенціал розвитку. Страхове поле за добровільними видами страхування освоєне менше ніж на 10 %. Страхові премії на душу населення у нас становлять близько 400 грн, у той час як у більшості розвинених країн 2—8 тис. дол. [4]. Для покращення стану страхового ринку в Україні, недопущення появи нового витка масових банкрутств страховиків, скорочення видів діяльності і страхового ринку необхідно підвищити капіталізацію СК, встановити бар'єри для використання страховиків з метою оптимізації оподат-

кування, запровадити міжнародні стандарти фінансової звітності, створити міцне законодавче підґрунття (сприяти прийняттю нової редакції закону України «Про страхування», Закону «Про страхових посередників», переглянути окремі положення Нового Податкового Кодексу з урахуванням пропозицій учасників ринку, зокрема Ліги страхових компаній).

Пенсійні фонди — це спеціалізовані фінансові установи, основним завданням яких є збір і акумуляція грошових коштів, призначених для пенсійного забезпечення громадян при досягненні ними певного віку. Є кілька рівнів пенсійного забезпечення. Перший рівень — солідарна система — забезпечується державними гарантіями. Вона представлена в Україні Державним пенсійним фондом, який є центральним органом державної виконавчої влади та здійснює управління фінансами пенсійного забезпечення. Другий рівень — персональні накопичувальні рахунки, гроші на які в обов'язковому порядку стягуються з працівників. Другого рівня пенсійного забезпечення в Україні немає, досвід інших країн показав їх значну вразливість до фінансових та економічних криз. До створення другого рівня пенсійного забезпечення в Україні планують перейти після повного відновлення економіки від кризи, не раніше 2012 року [6]. Третій рівень пенсійного забезпечення пов'язаний з існуванням недержавних пенсійних фондів (НПФ). НПФ — є відносно новими інституціями для переважної більшості населення України. Проте в світі вони є дуже популярним засобом здійснення заощаджень, особливо на старість. Метою їх діяльності є забезпечення одержання населенням додаткових коштів до загальнообов'язкового державного пенсійного забезпечення. НПФ не можуть збанкрутувати — вкладають кошти переважно в надійні активи, диверсифікують свої ресурси. Метою інвестування пенсійних активів є, насамперед, збереження пенсійних заощаджень громадян. Тому стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових установ. Але незважаючи на це, ніхто не може гарантувати повну безпеку збереження коштів.

Система недержавного пенсійного забезпечення регулюється Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 року. Станом на 30.06.10 в Україні зареєстровано 107 недержавних пенсійних фондів, але реально працює лише половина, інші знаходяться на стадії організації. Обсяги коштів невеликі — близько 800 млн грн. Активи НПФ складають менше 1 % від щорічної виплати з Державного пенсійного фонду, тому про реальний вплив даної системи пенсійного забезпечення на економічні проце-

си в державі та добробут населення поки що рано говорити [7]. На жаль, криза 2008 року негативно вплинула на розвиток даних фондів (вартість їх активів знизилась приблизно на 30 %), відбулась втрата довіри до всіх фінансових посередників, у тому числі і недержавних фондів через низький стан захисту прав інвесторів та вкладників. У 2009—2010 роках фонди показали доходність — у середньому 15—30 %. Державна комісія фінансових послуг підтримує ідею реформування пенсійної системи в країні і планує перш за все стимулювати розвиток НПФ. Для цього планується збільшити капіталізацію фондів у найближчі три роки в десять разів, розробити механізми для гарантування вкладень громадян у пенсійні фонди. Поки що діяльність, прибутковість фондів значним чином залежить від стану вітчизняного фондового ринку, тенденцій розвитку російського та американських фондових ринків. Населення України в більшості своєму ще не готово довірити свої кошти надовго компаніям, відмовиться на цей час від ліквідності. Поки на ринку можна знайти менш ризикові вкладання коштів і досить доходні (наприклад банківські депозити), активно розвиватись недержавні пенсійні фонди в Україні не будуть.

Кредитні спілки (КС) (кооперативи, товариства) — неприбуткові організації, засновані фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів. Перші кредитні спілки в Україні з'явилися у 1992 р. Діяльність кредитних спілок регулювалась згідно Указу Президента від 1993 року «Про тимчасове положення про кредитні спілки в Україні», а з 2001 року відповідно до Закону «Про кредитні спілки». В Україні кредитні спілки під час кризи зазнали найбільш негативного впливу серед інших небанківських фінансових установ. Під час кризи значно скоротилась їх кількість. Якщо в попередні роки КС активно розвивались (з 2005 року по 2009 рік кількість зареєстрованих КС зросла з 723 до 829, то надалі їх кількість мала тенденцію до скорочення (на 30.06.10 їх кількість склала 700). Відповідно спостерігалось і зменшення обсягів депозитних рахунків та наданих кредитів. Серед причин негативних тенденцій фахівці називають проведення ризикової політики щодо використання ресурсів, зокрема у спекулятивних операціях. Середньозважені відсоткові ставки по депозитам і кредитам у кредитних спілках в Україні майже вдвічі перевищували аналогічні показники банківської системи в 2009 році. За період 2008—2009 рр. кількість вкладників зменшилась майже на половину

(48,6 %), а кількість позичальників лише на 20 %, що спричинило дисбаланс депозитного і кредитного портфелів. Вплинути на дану ситуацію суттєво Держфінпослуг не може (максимально що може дана структура — це забрати ліцензію), оскільки КС за статутом є неприбутковими організаціями. Проблеми виникають не тільки у вкладників, а й у самих КС щодо підтримання своєї платоспроможності та ліквідності. Це зумовлює необхідність проведення певних реформ в даній галузі.

Держфінпослуг разом з об'єднаннями КС (існує 9 об'єднань, три з них мають всеукраїнський статус, шість — регіональний) вживають ряд заходів для стабілізації ситуації. Одним із напрямків може стати створення загальнообов'язкового фонду гарантування вкладів кредитних спілок. Дотепер існував лише один Фонд гарантування вкладів, учасниками якого була невелика кількість кредитних спілок, що входили на добровільних засадах, з можливим відшкодуванням вкладів на суму 25 тис. грн. Для стабілізації діяльності кредитних спілок необхідна державна підтримка. Відсутність коштів у Держбюджеті і незгода центрального банку рефінансувати КС дають надію сподіватись лише на стабілізаційні фонди. В планах реформування галузі є пропозиції щодо ліквідації статусу всеукраїнських кредитних спілок (з ними пов'язані найбільші проблеми) (КС зможуть працювати лише в межах одної області), обмеження кількості учасників КС 5 тис. осіб, контроль за рівнем процентних ставок (не більше подвійної облікової ставки), розширення повноважень регулятора. Для захисту прав клієнтів від недобросовісних дій фінансових посередників була створена Всеукраїнська громадська організація споживачів фінансових послуг, яка на основі звернень громадян інформує суспільство про існуючі проблеми, допомагає в пошуку шляхів їх усунення. Все це повинно сприяти налагодженню роботи КС. Розвиток кредитних спілок в Україні має великий потенціал. Вони задовольняють переважно потреби малих та середніх підприємств, частка яких у сукупному ВВП провідних країн економіки.

На відміну від більшості фінансових посередників, *ломбарди* легко пережили кризу. В Україні ломбарди займають досить істотний сектор ринку послуг небанківських фінансових установ. Нині основою діяльності ломбардів є надання споживчого кредиту фізичним особам під заставу рухомого майна, яке можна легко реалізувати. Специфіка позичкових операцій ломбардів полягає у видачі невеликих сум позик на відносно короткі строки (переважно до трьох місяців). Для здійснення усіх своїх операцій ломбарди окрім власних коштів можуть користуватися кредитами комерційних бан-

ків. Станом на 30.06.10 до Державного реєстру фінансових установ внесено інформацію про 400 ломбарди (за 2009 року їх загальна кількість зросла на 59 установ, дана динаміка характерна і для 2010 року). Спостерігається тенденція і до зростання обсягів наданих кредитів, що пов'язано з фінансовими труднощами фізичних осіб і потребою в невеликих короткострокових кредитах для поточних потреб. Найбільша за обсягами частка кредитів надається під заставу дорогоцінностей (66—90 % за останні роки). Суми кредитів, які надаються ломбардами, порівняно з банками та кредитними спілками, невеликі за розмірами і складають 400—600 грн (2008—2010 роки). Ломбарди залишаються одним із найбільш консервативних і стабільних фінансових інститутів для фізичних осіб: вони орієнтовані на видачу дрібних та короткострокових кредитів, виконують своєрідну функцію соціально-економічних стабілізаторів в умовах будь-яких економічних змін.

Серед ломбардів, як і інших фінансових посередників, спостерігається концентрація діяльності. На 100 перших за обсягами кредитування ломбардів припадає 97,7 % загального обсягу кредитів. При цьому на долю 3 ломбардів припадає 45,8 % від обсягів кредитування та 39 % активів системи [1].

У цілому, аналізуючи стан ринку небанківських фінансових установ в Україні, можна зазначити, що тут, як і в інших секторах економіки, спостерігався спад ділової активності (скорочувались обсяги наданих послуг, кількість договорів, фінансові результати). Разом з тим, з кінця 2009 року окремі показники діяльності фінансових установ набули тенденції до скорочення темпів спаду, стабілізації, або поступового відновлення. В той же час стан ринку небанківських фінансових послуг, поведінка фінансових посередників під час кризи, аналіз діяльності Держфінпослуг як державного регулятора в цій сфері дає можливість виявити нагальні для вирішення проблеми:

- недостатній рівень капіталізації суб'єктів даного ринку, що не дає можливості існуючим посередникам суттєво впливати на стан економіки в цілому і відповідно виконувати свою головну мету — сприяти залученню внутрішніх інвестицій в економіку країни;
- слабкий рівень захисту вкладів, якість роботи суб'єктів ринку не завжди відповідає визнаним у світі стандартам.

Для стабілізації даного сектору грошового ринку необхідно активізувати співпрацю Держфінпослуг з іншими органами: НБУ та ДКЦПФР у рамках укладених угод про обмін інформацією, Антимонопольним комітетом України (19 січня 2010 року укладено угоду про партнерство щодо реалізації спільних дій зі створення сприятливого середовища для розвитку добросовісної кон-

куренції у фінансовій сфері), Аудиторською палатою України (11 березня 2010 року підписано договір про співробітництво), що повинно сприяти розв'язанню ряду важливих проблем та стимулювати розвиток даного сектору грошового ринку.

Література

1. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг в Україні. — <http://www.dfp.gov.ua>
2. *Савлук М. І.* Тенденції на ринку міжбанківського кредитування України в період кризи // *Фінанси, облік, аудит.* — 2010. — № 15. — С. 170.
3. *Чуб О. О.* Банки в глобальній економіці: Монографія. — К.: КНЕУ, 2009. — 340 с.
4. Страховые компании и рынки // *Эксперт.* — № 8 от 22.02.10.
5. Как украинцам обеспечить старость // *Сегодня.* — 20.11.2010.
6. Второй уровень пенсионного обеспечения // *Эксперт.* — № 21 от 31.05—6.06.2010.
7. Бизнес новости. Украинский бизнес-ресурс. — <http://www.ubr.ua>
8. *Пластун В. Л.* Пріоритети розвитку кредитних спілок в сучасних умовах // *Актуальні проблеми економіки.* — № 10. — 2010.
9. Ломбарды заставят раскрыться // *Деловая столица.* — От 20.09.2010.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2011.

УДК 336.77:(336.717-058.3)

І. Г. Бритченко, д-р екон. наук, проф.,
завідувач кафедри грошового обігу і кредиту,

О. М. Момот, доцент кафедри
грошового обігу і кредиту, ВНЗ Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СКОРИНГОВИХ СИСТЕМ У БАНКІВСЬКОМУ КРЕДИТУВАННІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто переваги та недоліки використання скорингових систем при кредитуванні населення, їх класифікацію. Досліджено основні організаційні проблеми, які виникають перед банками при запровадженні скорингових систем оцінки кредитоспроможності позичальників.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: скоринг, кредитний скоринг, скоринг-організація роботи, скоринг-модель, види скорингу.